

JAROSŁAW NOWASZCZUK

KLASYCZNA ARGUMENTACJA *A PERSONA* W INSKRYPCJACH NAGROBNYCH CZASÓW NOWOŻYTYNYCH

Objasniając tajniki tworzenia publicznego wystąpienia, Marek Fabiusz Kwintylijan podaje, że zgodnie z rozpowszechnionym w jego czasach przekonaniem wywód powinien rozpoczynać się od nawiązania do osoby (*a persona*). Jak uzasadnia, posiłkując się realiami procesowymi, to właśnie konkretnych ludzi dotyczy zwykle kontrowersja sądowa¹. Inspiracji dla tezy pochodzącego z miejscowości zwanej obecnie Calahorra uczonego można doszukiwać się w nauczaniu Marka Tulliusza Cicerona. Przeszło stulecie wcześniej Arpinata pisał, że prezentacja swego punktu widzenia zasadza się na ogół na tym, co dotyczy osób lub zdarzeń². Oba twierdzenia, które można poprzeć

Dr hab. JAROSŁAW NOWASZCZUK – Katedra Historii Kościoła i Patrologii, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, ul. Pawła VI nr 2, 71-459 Szczecin, e-mail: Jaroslaw.Nowaszczuk@usz.edu.pl; ORCID: 0000-0002-4584-5184.

¹ Quint., *Inst. or.* 4, 2, 129:

Initium narrationis quidam utique faciendum a persona putant, eamque si nostra sit ornandam, si aliena infamandam statim. Hoc sane frequentissimum est, quia personae sunt inter quas litigatur.

Niektórzy sądzą mianowicie, że w opowiadaniu należy wyjść od osoby i chwalić, gdy mówimy o sobie, a odbierać dobre imię, jeśli to ktoś inny. Rzeczywiście jest tak najczęściej, ponieważ to pomiędzy osobami toczy się spór.

O ile nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia są odautorskie.

² Cic., *De inv.* 1, 24:

Omnes res argumentando confirmantur aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum.

Wszystkie sprawy wzmacnia się przez argumentację opartą na okolicznościach związanych albo z osobami, albo czynami.

Marcus Tullius CICERO, *O inwencji retorycznej. De inventione*, tł. Karolina Ekes, wstęp i przypisy Bartosz Awianowicz (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2013), 69. Jaka jest wartość takiej argumentacji i jak ją poprawnie opracować, Ciceron opisuje w innym traktacie, zob. Cic., *Topica* 73.

katalogiem wielu podobnych, uświadamiają najpierw, że sztuka retoryczna zrodziła się i rozwijała zasób metod przekonywania w salach sądowych antycznego świata. Co istotniejsze, ujęcia obu teoretyków kierują uwagę na możliwości amplifikacyjne, jakie daje opis postaci³. Jak przekonuje bowiem *Institutio oratoria*, nadaje się on nie tylko jako motyw inicjujący część naracyjną, lecz może stanowić także środek perswazji. Oczywiście daje się wykorzystać w procesie przygotowania partii dowodowej na gruncie prawa. Co jednak bardziej znaczące dla badań nad dawną literaturą, sztuka argumentacji szybko wykroczyła poza dziedzinę procesualną, a jej reguły zostały zasymilowane w wielu gatunkach pisarstwa. Mając na uwadze poczynione spostrzeżenia, przedmiot zainteresowania w obecnym omówieniu stanowią siedziby, czy może raczej skarbnice dowodów, które retorzy wyszczególnili, biorąc za punkt wyjścia określoną postać, a celem studium jest wykazanie, że argumentacja afirmująca osoby z zastosowaniem amplifikacji znalazła na stałe swe miejsce w obrębie twórczości funeralnej w epigraficznych inskrypcjach nagrobnych.

TEORIA RETORYCZNA ANTYKU

Zarówno greccy, jak i łacińscy twórcy traktatów z dziedziny krasomówstwa zgodnie wymieniają po kilkanaście elementów, które można przyporządkować do zbioru *loci a persona*. Przywoływany już Ciceron wyszczególnia w tej sferze 11 klas, to znaczy: imię (*nomen*), przymioty wrodzone (*natura*), wychowanie (*victus*), dary losu (*fortuna*), dyspozycje (*habitus*), uczuciowość (*affectio*), pasje (*studia*), rady (*consilia*), dokonania (*facta*), przeżycia (*casus*) i wypowiedzi (*orationes*)⁴. Nie ma wątpliwości, że Arpinata

³ Syntetycznie zagadnienie zostało przedstawione w: Heinrich LAUSBERG, *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tł. i opr. Albert Gorzkowski (Bydgoszcz: Homini, 2002), 223-226.

⁴ Cic., *De inv.* 1, 24. W wydanej w 2013 r. translacji na język polski tłumaczka wykorzystuje nieco inne wyrazy dla oddania łacińskich terminów:

[...] imię, charakter, tryb życia, koleje losu, sprawności, uczucia, pasje, zamiary, działania, przypadkowe zdarzenia, mowy.

CICERO, *O inwencji*, 69. W XIX-wiecznym przekładzie Erazma Rykaczewskiego spis ma z kolei następującą postać:

[...] imię, natura, tryb życia, stosunki osobiste, właściwości, usposobienie umysłu, skłonności, zamiary, uczynki, przygody i mowy.

Marcus Tullius CYCERON, *O wynalezieniu retorycznym*, w: *Pisma filozoficzne Marka Tulliusza Cicerona*, tł. Erazm Rykaczewski (Poznań: Xieęgarnia luxemburska, 1879), t. VIII, cz. 2, 436.

uznaje wszystkie wymienione rodzaje za źródła argumentacji. Zamieszcza bowiem ich katalog w partii dotyczącej dowodzenia (*confirmatio*). Co więcej, nie poprzestaje jedynie na samym wyliczeniu, lecz tłumaczy, jak rozumie podane terminy i jakie indykatory niższego rzędu można przyporządkować do poszczególnych zakresów⁵. Pomijając zatem kategorię imienia, uściśla, że w obrębie przymiotów wrodzonych wskazuje się na płeć (*sexus*), narodowość (*natio*), ojczyznę (*patria*), pokrewieństwo (*cognatio*), wiek (*aetas*), zalety i braki umysłu oraz ciała (*commoda et incommoda data animo aut corpori*)⁶. W sferze wychowania ważne jest, u kogo, w jaki sposób i pod czyim kierunkiem opisywany bohater zdobył wykształcenie (*apud quos, et quo more, et cuius arbitrato sit educatus*). A dalej, jakich miał wykładowców z zakresu sztuk wyzwolonych (*quos habuerit artium liberalium magistros*); jakich nauczycieli życia (*quos vivendi praeceptores*); kto jest jego przyjacielem (*quibus amicis utatur*); jakiemu oddał się zajęciu, sposobowi zarabiania, rzemiosłu (*quo in negotio, quaestu, artificio sit occupatus*); jak zarządza rodzinnym majątkiem (*quo modo rem familiarem administret*) i wreszcie, jakie domowe zwyczaje kulturuje (*qua consuetudine domestica sit*)⁷. Nawiązując do darów losu – kontynuuje uczony – należy podkreślić, czy przedstawiana postać to niewolnik czy człowiek wolny (*servus sit, an liber*); bogaty czy biedny (*pecuniosus, an tenuis*); osoba prywatna czy sprawująca władzę (*privatus, an cum potestate*); czy jest to ktoś szczęśliwy, sławny, czy przeciwnie (*felix, clarus, an contra*). Trzeba opisać również dzieci (*quales liberos habet*), a mówiąc o zmarłych, nakreślić rodzaj śmierci (*quali morte sit affectus*). Ciceron zachęca, by w obrębie kategorii dyspozycji odnieść się do jakiegoś doskonałego przymiotu ciała, umysłu lub postępowania, który jednak nie był wrodzony, lecz został wypracowany poprzez gorliwe dążenie i zaangażowanie⁸. Przybliżając sferę uczuciowości, pasje i rady, poprzestaje na krótkim wyjaśnieniu, które stanowi raczej definicję poszczególnych pojęć niż prezentację wątków, które należy omówić⁹. Trzy ostatnie elementy, to znaczy: dokonania, przeżycia i wypowiedzi, łączy w jedno i stwierdza, że w tym przedmiocie należy rozpatrzeć płaszczyznę czasową oraz ukazać to, co było, jest i będzie¹⁰.

---

⁵ Cic., *De inv.* 1, 24.

⁶ Ibidem.

⁷ Cic., *De inv.* 1, 25.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

Atrybuty charakteryzujące postać, jakie wyróżnił Arpinata, są bardzo podobne do tych, które wyszczególniają inni badacze sztuki wymowy. W swych katalogach dokonują oni niekiedy pewnych specyfikacji. Dla przykładu, autor traktatu *Rhetorica ad Herennium* dzieli całość na 3 zbiory, to znaczy na rzeczy zewnętrzne (*res externae*), dotyczące ciała (*corporis*) i ducha (*animi*)¹¹. Zbliżony podział promuje także Hermogenes. Kwestia była dla antycznych uczonych na tyle istotna, że posiadamy w kolekcji *Rhetores minores* osobny traktat, w którym retor zajął się wyłącznie kategoriami opisu postaci¹². Do kilku dzieł, gdzie problem został podjęty i gdzie znajdują się spisy *loci a persona*, odwołuje się schemat poniżej.

Cic., <i>De inv.</i> , 1, 24-25	<i>Rh. ad Heren.</i> 3, 6	Quint. <i>Inst. or.</i> 5, 10, 23-31	Inc. Auctoris, <i>Trac. de</i> <i>adtrib.</i> ¹³	C.I. Victor, <i>Ars rhet.</i> 6 § 1 ¹⁴	Hermog. <i>Progymn.</i> 7 ¹⁵
RZECZY ZEWNĘTRZNE (<i>res externae</i>)			OSOBISTE (<i>intrinsecus</i>)		
imię (<i>nomen</i>)	pochodzenie (<i>genus</i>)	pochodzenie (<i>genus</i>)	imię (<i>nomen</i>)	ojczyzna (<i>patria</i>)	narodowość (<i>ἔθνος</i>)
przymioty wrodzone (<i>natura</i>) płeć (<i>sexus</i>) narodowość (<i>natio</i>) ojczyzna (<i>patria</i>) pokrewieństwo (<i>cognatio</i>) wiek (<i>aetas</i>)	wychowanie (<i>educatio</i>)	narodowość (<i>natio</i>)	przymioty wrodzone (<i>natura</i>)	imię (<i>nomen</i>)	ojczyzna (<i>πόλις</i>)

¹¹ *Rh. ad Heren.* 3, 6.

¹² Zob. [INCERTUS AUCTOR], „Tractatus de adtributis personae et negotio [...]”, w *Rhetores Latini minores*, ed. Carl Halm (Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri, 1863), 305-310.

¹³ Ibidem, s. 305.

¹⁴ Gaius Julius VICTOR, „Ars rhetorica [...]”, w *Rhetores Latini minores*, 395.

¹⁵ Por. HERMOGENES, „Wstępne ćwiczenia retoryczne. Προγυμνάσματα [Progymnasmata]”, w *Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie*, opr., tł., kom. Henryk Podbielski (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2013), 159.

przymioty oraz braki umysłu i ciała (<i>commoda et incommoda animo aut corpori data</i>)					
wychowanie (<i>victus</i>)	bogactwo (<i>divitiae</i>)	ojczyzna (<i>patria</i>)	ojczyzna (<i>patria</i>)	pochodzenie (<i>genus</i>)	pochodzenie (<i>γένος</i>)
dary losu (<i>fortuna</i>)	władza (<i>potestates</i>)	pleć (<i>sexus</i>)	ród (<i>gens</i>)	postawa ciała (<i>corporis habitus</i>)	narodziny (<i>γένεσις</i>)
dyspozycje (<i>habitus</i>)	tytuły (<i>gloriae</i>)	wiek (<i>aetas</i>)	pokrewieństwo (<i>sanguis</i>)	zwyczaje (<i>mores</i>)	żywienie (<i>τροφή</i>)
uczuciowość (<i>affectio</i>)	państwo (<i>civitas</i>)	wykształcenie i wychowanie (<i>educatio et disciplina</i>)	ciało (<i>corpus</i>)	życie (<i>vita</i>)	wychowanie (<i>ἀγωγή</i>)
pasje (<i>studia</i>)	przyjaźnie (<i>amicitiae</i>)	dyspozycje ciała (<i>habitus corporis</i>)	cechy duchowe (<i>anima</i>)	przyjaciele (<i>amici</i>)	natura duszy i ciała (<i>φύσις ψυχῆς καὶ σώματος</i>)
	CIĄŁA (<i>corporis</i>)				
radę (<i>consilia</i>)	zwinność (<i>velocitas</i>)	dary losu (<i>fortuna</i>)	dyspozycje (<i>habitus</i>)	sposób poruszania się (<i>incessus</i>)	zajęcia (<i>τὰ ἐπιτηδεύματα</i>)
dokonania (<i>facta</i>)	siły (<i>vires</i>)	różnica w położeniu społecznym (<i>condicionis distantia</i>)	wychowanie (<i>victus</i>)	twarz (<i>vultus</i>)	dokonania (<i>πράξεις</i>)
przeżycia (<i>casus</i>)	piękna postawa (<i>dignitas</i>)	natura ducha (<i>animi natura</i>)	uczuciowość (<i>affectio</i>)		ZEWNEŹTRZNE (<i>extrinsecus</i>)
wypowiedzi (<i>orationes</i>)	stan zdrowia (<i>valetudo</i>)	pasje (<i>studia</i>)	pasja (<i>studium</i>)		krewni (<i>συγγενεῖς</i>)
	DUCHA (<i>animi</i>)	czego pragnie (<i>quid affectet</i>)			przyjaciele (<i>φίλοι</i>)

	roztropność (<i>prudentia</i>)	czyny i słowa (<i>acta dictaque</i>)			bogactwo (<i>κτήματα</i>)
	sprawiedliwość (<i>iustitia</i>)	NIEKTÓRZY DODAJĄ (<i>adiciunt quidam</i>)			domownicy (<i>οικέται</i>)
		afektywność (<i>commotio</i>)			dary losu (<i>τύχη</i>)
	męstwo (<i>fortitudo</i>)	rady (<i>consilia</i>)			ZWIĄZANE Z CZASEM (<i>a tempore</i>)
		imię (<i>nomen</i>)			jak długo żył (<i>ὅσον ἐβίωσε</i>)
	powściągliwość (<i>modestia</i>)				rodzaj śmierci (<i>ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς τελευτῆς</i>)
					zdarzenia pośmiertne (<i>μετὰ τὴν τελευτὴν</i>)

Loci a persona w wybranych traktatach retorycznych

Jakkolwiek uczeni stosują niekiedy odmienne terminy, przegląd kilku opracowań z dziedziny sztuki wymowy ukazuje daleko idącą zbieżność w zakresie elementów, jakie składają się na deskrypcję postaci. Wydaje się to dość oczywiste, gdyż z jednej strony ujęcia teoretyczne bazują na naturalnym sposobie prezentacji osób, a z drugiej, badacze w wielu miejscach podejmują wątki wypracowane przez poprzedników. Nie są natomiast zgodni w kwestii, jaką funkcję spełniają wyszczególnione klasy. Jak nadmieniono, Ciceron lokuje ich wypis w tej partii tekstu, gdzie zajmuje się dowodzeniem (*confirmatio*)¹⁶. Tym tropem poszedł Kwintyliusz, który najmocniej uwydatnia perswazyjną rolę, jaką mają odwołania do poszczególnych zalet bądź wad prezentowanego bohatera. Wprost stwierdza, że w swoim katalogu odnotowuje te atrybuty, z których można wywieść argumenty¹⁷. Kierując się przyjętym założeniem, imię (*nomen*) umieszcza na ostatnim miejscu, gdyż – jak

¹⁶ Cic., *De inv.* 1, 24.

¹⁷ Quint., *Inst. or.* 5, 10, 23-24.

podkreśla – rzadko kiedy nadaje się ono do przekonywania¹⁸. W pozostałych przypadkach przedstawia natomiast drogę, jaką może przebiegać proces perswazyjny¹⁹. Za przykładem wielkiego poprzednika również Gajusz Juliusz Victor umieszcza część wywodu dotyczącą osoby w obrębie argumentacji, a konkretnie tej odmiany, jaka opiera się na sztuce retorycznej (*artificialis argumentatio*)²⁰. Autor pracy *Rhetorica ad Herennium* przenosi z kolei omawianie problemu ze sfery spraw sądowych do zakresu wystąpień pokazowych (*genus demonstrativum*). Zaznacza, że całość dotyczy pochwały lub krytyki²¹. Tym samym śladem poszedł Hermogenes, który wyjaśnia kwestię w rozdziale *Περὶ ἐγκωμίου*²². Poszczególne elementy nazywa zaś „toposami enkomiaszczynymi” (*τόποι ἐγκωμιαστικοί*)²³. Ostatecznie zatem pierwotna koncepcja, zgodnie z którą wszystkie kategorie stanowią *loci*, na bazie których można opracowywać dowodzenie, co wybrzmiewa zwłaszcza u Kwintyliana, stopniowo ewoluowała w kierunku ujmowania ich jako motywów składających się na pewien model czy też schemat opisu postaci.

¹⁸ Quint., *Inst. or.* 5, 10, 30.

¹⁹ Zob. Quint., *Inst. or.* 5, 10, 24-27.

²⁰ Victor, *Ars rhet.* 6 § 1, 395.

²¹ *Rh. Ad Heren.* 3, 6.

²² Herm., *Progymn.* 7.

²³ Ibidem. Nie można wykluczyć, że dwoistość rozumienia roli kategorii, które dotyczą osoby wynika z wykorzystanej przez retorów łacińskich nomenklatury. Bardzo wyraźnie widać to w wywodzie nieznanego z imienia autora, który całe, choć niewielkie dzieło poświęcił elementom przedstawiania postaci. W podtytule swej pracy wyraźnie zaznacza, że idzie w swym wykładzie za Cyceronem, zob. [INC. AUCTORIS], *Trac. de adtrib.*, 305. Na bazie wywodu Arpinaty poszczególne elementy deskrypcji określa jako *attributa*. To pojęcie jest natomiast niejednoznaczne. Może być rozumiane ambiwalentnie jako „cecha”, „właściwość”, ale również już z pozytywnym nacechowaniem, jako „zaleta”, „przymiot”, por. Adam Friedrich KIRSCH, *Abundantissimum cornucopiae linguae Latinae et Germanicae selectum* [...] (Lipsiae: Sumptu Engelharti Beniaminis Suikerti, 1774), pars Latino-Germanica, kol. 302; Janusz SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków* (Kraków: Universitas, 1997), 91. Co więcej, Johann Matthias Gesner wskazuje, że na gruncie retoryki wyraz ma osobne, sobie właściwe znaczenie (zob. *Novus linguae et eruditionis Romanae thesaurus* [...]) (Lipsiae: Impensis C. Fritschii viduae et B. Chr. Breitkopfii, 1749), t. I, kol. 521-522). Podobne rozchwianie zakresu semantycznego dotyczy terminu zastosowanego przez komentującego Cycerona autora w dalszej części rozpoczynającego traktat zdania. Stwierdza on, że dzięki opisywanym atrybutom *approbatur cuiusque persona*, zob. [INC. AUCTORIS], *Trac. de adtrib.*, 305. Czasownik *approbare* ma także 2 zakresy semantyczne i może oznaczać „potwierdzać”, „uzasadniać”, „dowodzić”, ale obok tego także „pochwalać”, „wyrażać uznanie”, por. *Słownik łacińsko-polski*, red. Marian Plezia (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998), t. I, 231-232.

UJĘCIA NOWOŻYTNE

Tezy antycznych uczonych znane były w średniowieczu²⁴. Znalazły także swe miejsce w teorii i praktyce twórczej pisarzy renesansu i baroku²⁵. Dla przykładu, *Retoryka*, która wyszła spod pióra przebywającego w Polsce Filipa Buonaccorsiego *alias* Kallimacha, zawiera wypis kategorii znany z traktatu Arpinaty. Humanista wymienił je jedynie w nieco innej kolejności²⁶. Idąc za poprzednikiem, uznaje je wszystkie za atrybuty typowe dla osoby. Nie włącza ich jednak w partię dowodzenia, lecz omawia jako zestaw elementów towarzyszących okoliczności o nazwie „kto” (*quis circumstantia*)²⁷. W zbliżony sposób odnosi się do sprawy żyjący w kolejnym stuleciu Cyprian Soarez. Lokuje omawianie zagadnienia pośród argumentacji związanej z uwarunkowaniami, które nazywa *adiuncta* albo – podobnie jak Kallimach – *circumstantiae*. Rezygnuje jednak z wcześniej tworzonych katalogów na rzecz wskazań bardziej ogólnych, zgodnie z którymi w prezentacji bohaterów należy zwrócić uwagę na walory intelektualne (*in animo*) i przymioty ciała (*in corpore*)²⁸. Inni autorzy podtrzymują zwyczaj tworzenia kolekcji miejsc wspólnych, bazując zasadniczo albo na wersji Cyserona albo Kwintyliana. Taki spis znaleźć można na przykład u Erazma z Rotterdamu, Filipa Melanchtona, a następnie u Nikolausa Caussina, Martina Du Cygne, Georga Worpitza i innych²⁹.

²⁴ U progu wieków średnich katalog Cyserona zostaje przywołany przez Boecjusza, zob. Anicius Manlius Severinus BOETHIUS, *De differentiis topicis libri quattuor*, w *Patrologiae cursus completus* [...], red. Jacques-Paul Migne (Parisiis: Ex Typis J.-P. Migne, 1891), Series Latina, t. LXIV, kol. 1212; *Locorum rhetoricorum distinctio*, w ibidem, t. LXIV, kol. 1223. Później podobne wypisy pojawiają się choćby u Alkuina i w średniowiecznej retoryce przypisywanej świętemu Augustynowi, zob. Flaccus Albinus ALCUINUS, *Dialogus de rhetorica et virtutibus*, w *Patrologiae cursus completus* [...] (Parisiis: Ex Typis J.-P. Migne 1851), Series Latina, t. CI, kol. 932-933; [AUGUSTINUS AURELIUS], *Principia rhetorices*, w *Patrologiae cursus completus* [...] (Parisiis: Ex Typis J.-P. Migne, 1845), Series Latina, t. XXXII, kol. 1443.

²⁵ Zagadnienie zostało szeroko omówione z odwołaniem do obszernego zasobu źródeł i opracowań w zakresie pokrewnej literatury, a mianowicie w obrębie mów pogrzebowych, zob. Marek SKWARA, *O dowodzeniu retorycznym w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII wieku* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 1999), 403-493.

²⁶ Philippus CALLIMACHUS, *Rhetorica*, ed. Casimirus Felix Kumaniecki (Varsaviae: Auctarium Maeandream, 1950), 2-3.

²⁷ Ibidem, s. 2.

²⁸ Cyprianus SOARES, *De arte rhetorica libri tres* [...] (Conimbricæ: Ex typographia in Collegio Artium Societatis Iesu, 1710), 28-29.

²⁹ Desiderius ERASMUS ROTERODAMUS, „De rerum copia”, w *De copia verborum libri duo* (Londini: Imprimebat J.F. Dove, Venenunt apud G. et W.B. Whittaker, 1823), 180; Philippus MELANCHTON, „Compendiaria dialecticis ratio”, w *Corpus reformatorum*, oprac. Carolus Gotlieb

Koncepcja *loci a persona* zbudowana na bazie twierdzeń starożytnych mistrzów retoryki była rozpowszechniona w XVII wieku na tyle, że Joachim Dyck uznaje ją za najbardziej reprezentatywną dla literatury barokowej w kręgu kulturowym swego ojczystego języka³⁰. O tym, że miała szersze oddziaływanie niż tylko narodowe, przekonuje opracowanie Jakuba Z. Lichańskiego, który omawia te same dystynkcje co autor *Ticht-Kunst*, ale w obrębie polskiego dziedzictwa teorii krasomówstwa³¹. Dla dzisiejszych badaczy okresu staropolskiego głębokie zakorzenienie renesansowej i późniejszej sztuki wymowy w źródłach antycznych jest dość oczywiste. Podobnie zresztą, jak ich wpływ na praktykę pisarską w zakresie wystąpień publicznych i kościelnego przepowiadania. Wskazania retorów zostały zasymilowane również na gruncie twórczości funeralnej. Przekonują o tym zarówno ujęcia teoretyczne, jak i zachowane zabytki epigraficzne.

Jakub Pontanus, omawiając epitafium, podaje w dziele *Poeticarum institutionum libri tres* następującą definicję gatunku:

Nobis epitaphium [...] est metricum quoddam epigramma, quod videlicet inscribi possit defunctorum sepulcro, sive tumulo, illorum plerumque nomen, aetatem, merita, statum, dignitates, laudes tum animi tum corporis, mortis genus, aliaque huiusmodi graviter, et saepius cum quadam commiseratione, ac interdum ingentis doloris significatione breviter indicans³².

Dla mnie epitafium to jakiś metryczny epigramat, jaki może być oczywiście wypisany na grobowcu albo mogile zmarłych, który na ogół w poważny sposób podaje zwięźle do publicznej wiadomości ich imię, wiek, zasługi, pozycję, godność, pochwały tak ducha jak i ciała, rodzaj śmierci i inne podobne informacje, bardzo często z jakąś dozą żalu, a niekiedy z oznakami ogromnego smutku.

Jezuita wymienia kilka wątków składających się na utwór nagrobny. Ten zestaw wydaje się dość bliski katalogom *loci a persona*. Może to być jednak

---

BRETSCHNEIDERUS, ed. Henricus Ernestus Bindseil, t. XX (Brunsvigae: Apud C.A. Schwetschke et filium, 1854), kol. 751-755; Nicolas CAUSSIN, *De eloquentia sacra et humana libri XVI* (Parisiis: Apud I. Libert, 1643), 464-466; Martin DU CYGNE, *Ars rhetorica* (Sylvaeducis: apud J. a Turnhout, 1677), s. 25-32; Georg WOPITZ, *Clara et praeclara methodus parandae eloquentiae: secundum doctrinam et praecepta Cypriani Soarii e Societate Jesu... accommodata... et selecta...* (Coloniae Agrippinae: Sumptibus E.Th. Kinchii, 1700), 56.

³⁰ Por. Joachim DYCK, *Ticht-Kunst. Deutsche Barockpoetik und rhetorische Tradition* (Bad Homburg vor der Höhe–Berlin–Zürich: Gehlen, 1969), 43-44.

³¹ Por. Jakub Zdzisław LICHAŃSKI, *Retoryka. Od renesansu do współczesności – tradycja i innowacja* (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2000), 169.

³² Iacobus PONTANUS, *Poeticarum institutionum libri tres* [...] (Ingolstadii: Ex typographia D. Sartorii, 1594), 212.

zbieżność zupełnie przypadkowa. Teoria Pontanusa opiera się bowiem na przeglądzie zachowanych zabytków gatunku. Ujęcie jest natomiast o tyle istotne, że – jak zaznacza autor – tezy zawarte w partii dotyczącej twórczości funeralnej są jego oryginalnym ujęciem, ponieważ nie miał poprzedników, którzy zajmowaliby się teorią tego rodzaju pisarstwa³³. Twierdzenie Pontanusa można podważyć. Poprzedził go bowiem w czasie Thomas Correa, lecz jego dzieło dotyczące epigramatyki było zapewne nieznane jezuitom³⁴. Co istotne, działający na terenie Italii portugalski humanista zastosował tę samą metodę co Pontanus i także on na podstawie badań nad zastany m dorobkiem wyszczególnił w strukturze epitafiów kilka kategorii. Są to: imię (*nomen*), wiek (*aetas*), godność (*dignitas*), urząd (*munus*), dokonania (*facta*) i inne (*alia*)³⁵. Obaj uczeni zdefiniowali epitafium, opierając się na analizie utworów, stąd zbyt śmiałym wydaje się przekonanie, że wyszczególniając poszczególne elementy charakterystyki zmarłych aplikują zestaw *loci a persona*. Na to samo zdają się wskazywać również różnice w nazewnictwie i fakt, że wśród wyszczególnionych partii nagrobnego wiersza brak wielu pozycji znanych z zamieszczonej wcześniej tabeli. Do innych wniosków prowadzi jednak poszerzona lektura dzieł obu badaczy oraz pism ich kontynuatorów. Jednym z nich jest Kajetan Feliks Verani. W dziele *Pantheon argutae elocutionis* wśród rozmaitych rodzajów pisarstwa omawia także twórczość epigraficzną i stwierdza:

Diximus epitaphium inscriptionem esse ligata, vel soluta oratione compositam sepulcris inscribendam defunctorum, indicantem plerumque aetatem, nobilitatem, dignitatem, merita, conditionem, dotes tum animi, cum corporis, mortis genus ipsius defuncti, et alia id generis; adeo ut brevis totius vitae summa decurratur; addito ut plurimum ad calcem inscriptionis fine vitae, aetate defuncti, ac anno Christi currente [...]. Semper debet epitaphium alludere ad stirpem, genusque defuncti, ad eius gesta, officia, honores, statum vitae, et alia iis similia, quae laude digna censeri possunt³⁶.

Powiedzieliśmy, że epitafium jest inskrypcją do wypisania na grobowcach zmarłych ułożoną wierszem albo prozą, która podaje na ogół wiek, urodzenie, godność, zasługi, pozycję, przymioty tak umysłu jak i ciała, rodzaj śmierci określonego zmarłego i inne informacje tego typu. A ponadto wzmiankuje się o tym, co najistotniejsze

³³ Por. PONTANUS, *Praefatio*, w: *Poeticarum institutionum libri tres* (bns., ostatnia strona wprowadzenia).

³⁴ Thommaso CORREA, *De toto eo poematis genere, quod epigramma vulgo dicitur* [...] (Venetiis: Ex officina F. Ziletti, 1569).

³⁵ *Ibidem*, 66.

³⁶ Gaetano Felice VERANI, *Pantheon argutae elocutionis*, t. 2 (Augustae Vindelicorum et Francofurti: Sumptibus J.C. Bencard), 259.

w całym życiu, dołączając – jak ma to miejsce najczęściej – u dołu inskrypcji informację, jaki był kres życia, wiek zmarłego i bieżący rok Pański. W epitafium zawsze należy poruszyć temat rodu i pochodzenia zmarłego, jego dokonań, funkcji, godności, pozycji życiowej i inne podobne elementy, które można uznać za wartość pochwały.

Podobnie jak poprzednicy, Verani odwołuje się do istniejących w jego czasach zabytków epigraficznych. W środkowej partii cytatu widać to najbardziej. Autor podaje bowiem, jakie dane zamieszczano zwyczajowo poniżej tekstu opisującego zmarłego. W obrębie samej charakterystyki postaci uczony nie porzeka na jednym wyliczeniu, lecz wprowadza 2 osobne wypisy wartych do zauważenia przymiotów, przedzielone stwierdzeniem, że w tekście należy ująć to, co było najistotniejsze w życiu prezentowanej postaci. Pierwszy z katalogów jest najprawdopodobniej kopią ujęcia Pontanusa. Zbieżność jest widoczna, jakkolwiek Verani zmienia nieco porządek w obrębie następstwa elementów. Poza tym dodaje kategorię „urodzenie” (*nobilitas*), a pomija „imię” (*nomen*). Zamiast terminu *status* wprowadza z kolei *conditio*, w czym nie odbiega jednak daleko od pierwowzoru. Wszystko to prowadzi do przekonania, że układ treści w epitafium nie był skostniały. Autorom zależało raczej na wskazaniu, jakie istotne motywy należy podjąć. Ich uszeregowanie stanowiło kwestię pośledniejszego rzędu.

Drugi katalog elementów składających się na inskrypcję nagrobną, który zawiera cytaty z dzieła *Pantheon argutae elocutionis*, stanowi rozwinięcie czy raczej uzupełnienie pierwszego. Autor posługuje się w tej partii terminologią bliską nomenklaturze stosowanej w spisach *loci a persona*. Istotniejsze wydaje się jednak jego stwierdzenie, że przedmiotem omówienia może być jakakolwiek materia, która daje się wykorzystać w laudacji postaci zmarłego. Wydaje się to zbieżne z enkomiasyczną misją, jaką wyznaczali poszczególnym kategoriom deskrypcji antyczni retorzy. Podobieństwo poglądów wydatnia również zastosowany przez Veraniego czasownik *alludere*, oddany w tłumaczeniu frazą „poruszyć temat”. Pierwotne aplikowanie wyrazu na oznaczenie robienia żartów (*iocari*) i kpienia (*ludere*) kłóci się z kontekstem wypowiedzi uczonego. Idzie raczej o innego rodzaju zakres semantyczny przydany słowu w dziedzinie poetyki, gdzie oznaczało szersze odniesienie lub ustosunkowanie do kwestii (*latenter referre aut respicere*)³⁷. W takim

³⁷ Basilius FABER, *Thesaurus eruditionis scholasticae* [...] (Lipsiae et Francofurti: Sumptibus Haeredum Schürerio-Gözianorum et J. Fritschii, 1672), kol. 1209-1210. Zob. Theodosius TREBEL-LUS, *Latinae linguae universae promptuarium* [...], t. I (Basileae: Per Ioan. Oporinum et Rob. Winther, 1545), s. H4^r; Johannes Fridericus NOLTENIUS, *Lexicon Latinae linguae antibarbarum* [...], t. I (Lipsiae et Helmstadii: Apud Christian Frideric Weygand, 1744), kol. 1294-1295. Por. Johann

rozumieniu pojęcie pojawia się już u Cycerona i, co istotne, w relacji dotyczącej metod argumentowania³⁸. Jego wariacją posłużył się w traktacie *Verisimilia humaniorum disciplinarum* Bohuslav Balbin. Spostrzega on mianowicie, że katalog przymiotów postaci, który przejmuje zresztą od Jakuba Pontanusa, nie wyczerpuje wątków, które rozwijali w opisach nagrobnych poeci (*luserunt*). Na potwierdzenie przywołuje motyw nicości świata (*de vanitate mundi*), który znalazł w inskrypcjach liczne realizacje³⁹. A zatem zarówno następstwo, jak i liczba punktów odniesienia w prezentacji postaci pozostawały w gestii pisarza. Pontanus jako osobną pozycję wyszczególnia „inne tego typu rzeczy” (*alia huiusmodi*), Verani z kolei „inne rzeczy tego rodzaju” (*alia id generis*) oraz „inne podobne” (*alia similia*). W tej sferze można pomieścić dowolną ilość wartych pochwały cech opisywanej osoby. Teoretycy wymieniają je zresztą konkretnie, przechodząc do omówienia epitafiów poszczególnych grup społecznych. Zarówno u Pontanusa, jak i u późniejszych badaczy daje się zauważyć tendencja, którą można określić jako „socjologiczną”. Prezentują bowiem modele utworów, kierując się przynależnością zmarłego do określonego stanu społecznego. W zależności od pozycji i pochodzenia w nagrobku opracowane zostają inne kategorie miejsc. Ustalenie przez znawców gatunku, które z nich dominują i są promowane w poszczególnych klasach urodzenia, to kwestia na tyle obszerna, że nadaje się na osobne studium⁴⁰. Niemniej w tekstach uczonych można odnaleźć wszystkie wyszczególnione przez retorów antycznych pozycje. Wszystko to zdaje się to potwierdzać, że znawcy pisarstwa, formułując zalecenia dotyczące inskrypcji, bazowali nie tylko na analizach istniejącego dorobku, ale posiłkowali się także teorią z zakresu *loci a persona*. Uwierzytelnia to bezpośrednio Christian Weise w wywodzie *De argutis inscriptionibus*. Stwierdza mianowicie, że opracowując napis nagrobny, można posłużyć się miejscami toposów (*loci topicorum*). Pośród nich wymienia imię (*nomen*) oraz

---

Philipp KREBS, *Antibarbarus der Lateinischen Sprache* [...] (Frankfurt am Main: Verlag Ludwig Brönnner), 103.

³⁸ Cic., *De orat.* 1, 56, 240.

³⁹ Bohuslav BALBIN, *Verisimilia humaniorum disciplinarum* [...] (Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinanda, 1666), 189-190. Dzieło Claude’a-François Menestriera poświęcone obchodom pogrzebowym uświadamia, że umieszczanie inskrypcji składających do refleksji nad przemijalnością życia należało do stałych zwyczajów pochówkowych. Autor prezentuje również zestaw takich napisów, zob. Claude-François MENESTRIER, *Des Decorations Funebres* [...] (Paris: Chez R.J.B. De La Caille, 1684), 240-242.

⁴⁰ Na gruncie polskim owoce badań w zakresie poszczególnych typów inskrypcyjnych uwarunkowanych pozycją zmarłego prezentuje w monografii Barbara MILEWSKA-WAŻBIŃSKA, *Ars epitaphica. Z problematyki łacińskojęzycznych wierszy nagrobnych* (Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2006).

kategorię okoliczności (*adiuncta, circumstantiae*)⁴¹. Dalej mówi, że te ostatnie mogą dotyczyć osób lub rzeczy. Wprowadza zatem przywołaną już dystynkcję znaną z *De inventione* i nawiązuje do rozpowszechnionej w czasach nowożytnych koncepcji atrybutów bazującej na ustaleniach Kwintyliana. Niemiecki uczony rodem z Żytawy podziela także przekonanie, że materię utworów należy dobrać tak, by nadawała się do opracowania laudacji⁴².

OD TEORII DO PRAKTYKI

Weise nie poprzestaje jedynie na wykładzie teoretycznym, lecz prezentuje ponadto teksty, w których wykorzystano *loci a persona* jako punkt wyjścia do tworzenia charakterystyki postaci⁴³. Przytacza egzemplifikacje z zakresu rozmaitych gatunków, co uświadamia, że tą samą metodą posługiwano się nie tylko w obrębie utworów funeralnych, ale także innych sfer pisarstwa, choćby w twórczości weselnej⁴⁴. Opracowania podobne do tych, które zawiera traktat *De argutis inscriptionibus*, można odnaleźć w zbiorach obejmujących zabytki pochodzące z terenów pierwszej Rzeczypospolitej. Bywa, że nawet w graficzny sposób uwydatniają schemat, na jakim oparł się autor. Tak jest np. w epitafium poświęconym Andrzejowi Cellari, które znajduje się w krakowskim kościele Mariackim:

Andreas Cellarius, Patria Mediolanensis, Ciuis & Senator Optimus, Crac. de omnibus bene meritus, Inclita in Deum pietate, Liberalitateque (quam in Egenos exercebat) parentem FORTVNAM, Ac quicquid de egregio homine	Laudis dici potest, adeptus, Præchara senescente Ætate, atque industria. Migravit vnde venerat, Exuias mortis paruo Sub marmore liquens. Omnes admonet, Finis sint memores sui, Obijt die 2. Martij, A. D. 1616.

Paul: & Andr: Cellari, fil. Patri dilectifs. moer. P.

45.

⁴¹ Christian WEISE, *De argutis inscriptionibus* [...], w *De poesi hodiernorum politicorum sive De argutis inscriptionibus* [...] (Weissenfelse: Excudebat J. Brühl, 1678), 422.

⁴² Ibidem, s. 434.

⁴³ Zob. ibidem, 431-433, 439-442.

⁴⁴ Por. ibidem, 429-341, 436-438.

⁴⁵ Simon STAROVOLSCIUS, *Monumenta Sarmatarum* [...] (Cracoviae: In Officina Viduae et Haeredum F. Caesarii), 118. Tekst opatrzonego kilkoma informacjami wyjaśniającymi znajduje się

Andrzej Cellari.
 Jego ojczyste miasto to Mediolan.
 Najznakomitszy obywatel i rajca.
 W Krakowie⁴⁶ zasłużył się dobrze wobec wszystkich.
 Dzięki bogobojności, z której był powszechnie znany,
 i szczodropliwości, jaką praktykował wobec biednych,
 zdobył jako rodzica
 Szczęście
 i wszystko, co można pochwalić
 u znamienitego człowieka.
 Skoro wyczerpał się
 przesławny czas życia i siły,
 odszedł tam, skąd przybył,
 pozostawiając zdobycz śmierci
 pod niewielkim kamieniem z marmuru.
 Upomina wszystkich,
 by pamiętali o swoim kresie.
 Zmarł w dniu 2 marca roku Pańskiego 1616.
 Najukochańszemu ojcu wystawili pograżeni w smutku synowie,
 Paweł i Andrzej Cellari.

Inskrypcja w swym układzie zawiera wiele elementów wyszczególnionych przez Pontanusa i Veraniego. Obok charakterystyki zmarłego zawiera dane chronologiczne oraz imiona fundatorów, co również jest typowe dla płyt nagrobnych, jakkolwiek nie było dotąd wzmiankowane⁴⁷. Obok tego pojawia się wątek bliski rozpowszechnionej w epoce topice przemijalności, o której wspominał Balbin. Tym razem opracowano ją z odwołaniem do idei *memento mori*⁴⁸. Schemat poniżej pokazuje całość tekstu z podziałem na

także w: *Corpus Inscriptionum Poloniae*, red. Zbigniew Perzanowski, wstęp i kom. Zenon Piech, t. VIII (Województwo Krakowskie), z. 2 (Bazylika Mariacka w Krakowie) (Kraków: Dom Wydawniczy PWN), 130-131.

⁴⁶ Abrewiacja *Crac.* została rozwiązana jako pojęcie *Cracoviae (w Krakowie)*. Redaktorzy „*Corpus Inscriptionum Poloniae*” widzą tu skrót słowa *Cracoviensis (Krakowianin)*, zob. ibidem, t. VIII, z. 2, 130. Nie można również wykluczyć, że wyraz jest częścią określenia *Cracoviensibus de omnibus (wobec wszystkich Krakowian)*.

⁴⁷ Zob. Jerzy KOLENDO, Jerzy ŻELAZOWSKI, Eryk BUNSCH, *Teksty i pomniki. Zarys epigrafiki łacińskiej okresu Cesarstwa Rzymskiego* (Warszawa: Ośrodek Badań Archeologicznych-Novae, 2003), 158; Jarosław NOWASZCZUK, *Wierszowane epitafia łacińskie w Polsce epoki renesansu. Kompozycja. Antologia utworów* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2009), 15.

⁴⁸ Syntetyczne przedstawienie motywu wraz z odwołaniem do szerokiej gamy źródeł i opracowań, jakie mu poświęcono, znaleźć można w: Peter VON MOOS, *Consolatio. Studien zur mittellateinischen Trostliteratur über den Tod und zum Problem der christlichen Trauer*, t. II (Testimonienband), (München: W. Fink, 1972), 345-347; Renzo TOSI, *Dizionario delle sentenze latine e greche* (Milano: BUR Biblioteca Univ. Rizzoli, 2003), 244. Por. Jarosław NOWASZCZUK, *Miejsca wspólne łacińskich epitafiów epoki renesansu* (Szczecin: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007), 130-131. Kulturowe uwarunkowania rozpowszechnienia toposu w literaturze

kategorie miejsc dotyczących osoby, a zatem model układu treści, jakim posłużył się autor.

1 wiersz	imię (<i>nomen</i>)	10 wiersz	powody do sławy (cd.) (<i>gloriae</i>)
2 wiersz	ojczyzna (<i>patria</i>)	11 wiersz	długość życia (<i>quantum vixit</i>)
3 wiersz	pozycja (<i>status</i>)	12 wiersz	
4 wiersz	zasługi (<i>merita</i>)	13 wiersz	wydarzenia pośmiertne (<i>quae secuta post mortem</i>)
5 wiersz	dyspozycje (<i>habitus</i>) ⁴⁹	14 wiersz	
6 wiersz		15 wiersz	
7 wiersz		16 wiersz	motyw pamięci o śmierci (<i>memento mori</i>)
8 wiersz	dary losu (<i>fortuna</i>)	17 wiersz	
9 wiersz	powody do sławy (<i>gloriae</i>)	18 wiersz	data śmierci (<i>dies mortis</i>)
19 wiersz		fundatorzy nagrobka (<i>quis posuit</i>)	

Pisarz usiłował podjąć wiele wątków z katalogu możliwych do zastosowania rozwiązań. W partii wprowadzającej następują one po sobie zgodnie ze spisem Pontanusa i są wyrażone bardzo zwięźle. W dalszej części utworu dwie kategorie zostają opracowane nieco szerzej i z zastosowaniem środków poetyckich, co przekłada się na ich wielkość. W postępowaniu zmarłego zostają najpierw wyróżnione dwie cechy – pobożność i hojność. Miały one sprawić, że Szczęście stało się jednym z jego rodziców. Twórca dokonuje w tym miejscu antropomorfizacji pomyślnego losu, idąc najpewniej za antycznymi wyobrażeniami, gdzie Fortunę uznawano za boginię⁵⁰. Nawiązania do starożytności można dopatrywać się także w kolejnym dystychu, gdzie pisarz, stosując uogólnienie, mówi o powodach do chwały. Całe ujęcie wydaje się bliskie utrwalonemu w literaturze toposowi nieprzemijającej sławy (*fama*)⁵¹. Partia tekstu, która stanowi rozwiązanie utworu, została poddana poetyzacji w większym stopniu niż początek inskrypcji.

zostały omówione w: Michel VOVELLE, *Śmierć w cywilizacji Zachodu: od roku 1300 po współczesność*, przeł. Tomasz Swoboda, Maryna Ochab, Magdalena Sawiczewska-Lorkowska, Diana Seneczyszyn (Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, 2004), bns, § 286-296.

⁴⁹ Dyspozycja (*habitus*) pojęta zgodnie z definicją Cycerona jako stała i całkowita doskonałość w jakiejś rzeczy (*constans et absoluta aliqua in re perfectio*), Cic., *De inv.* I, 26. Ten fragment można także umieścić w kategorii „zwyczaj” (*mores*).

⁵⁰ Zob. NOWASZCZUK, *Miejsca wspólne*, 138-141.

⁵¹ Zob. ibidem, 201-211; *Helikon Sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej*, wybór tekstów, wstęp i kom. André de Vinzenz, opr. Marian Malicki, ilustracje wybrał Juliusz Chrościcki (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989), XCVI-CII. Liczne przykłady wykorzystania toposu w utworach, zob. ibidem, 345-375

Stwierdzając, że to nie sam zmarły, ale wiek jego życia się zestarzał, autor stosuje rodzaj synekdochy w jej odmianie *pars pro toto*, ożywiając przy tym opisywaną rzeczywistość. Odnosząc się z kolei do śmierci, dynamizuje i uplastycznia przedstawienie. Cellari zatem nie umarł, ale „odszedł” (*migravit*), a jego ciało to nie zwłoki, ale „łup śmierci” (*exuviae mortis*). W całym opracowaniu można zatem dostrzec, że twórca – posiłkując się pewnym modelem układu treści – starał się podjąć typowe dla epitafiów wątki, wyrażając je w sposób jak najbardziej zwięzły, a zarazem niepozabawiony elementami sztuki.

Tendencję do zawarcia w niewielkim tekście jak najbardziej obfitego zasobu informacji, co *nomen omen* jest znamię stylu lapidarnego, widać także w innych zabytkach staropolskich, jakie znalazły się w zbiorze *Monumenta Sarmatarum* Szymona Starowolskiego. Inskrypcje, które były popularne w renesansie i baroku do tego stopnia, że obok twórczości naśladowczej doczekały się także opracowań teoretycznych, często podejmują metodę zastosowaną w epitafium Cellarięgo. Co interesujące, zostaje ona wykorzystana także w rozbudowanych epigrafach. Przekonuje to, że nie była ona jedynie wynikiem konieczności kondensacji treści ze względu na ograniczone wymiary tablicy nagrobnej, bądź koszty jej wystawienia, lecz stanowiła raczej owoc estetyki czasów i upodobań pisarzy oraz czytelników. Sama *accumulatio* cech opisywanej postaci stanowi środek laudacyjnej amplifikacji, a co za tym idzie metodę argumentowania, że zmarły był postacią wybitną. Przykładem potwierdzającym poczynione uwagi jest napis, jaki umieszczono na srebrnej blasze przy grobie Kaspra Denhoffa w rodzinnej kaplicy pochówkowej, którą zmarły ufundował na Jasnej Górze:

Luge Hospes,
Si virtutem aestimas,
Exstinctam⁵² leges.
HIC SITVS EST
Magna Domo de Livonum⁵³ Gente ortus,
GASPAR DONHOFF,
Patria dignitate: Siradiensium Palatinus,
Peregrina: Romani Imperii Princeps.
Divinorum⁵⁴: Catholicus Cultor.
Domus Regiae: Optimus Senator.
Ephebus⁵⁵. Adolescens.
Amoenus ingenio, validus consilio.
Sigismundi III Imperatorii senis gratiam

⁵² Oryg. *Extinctam*.

⁵³ Oryg. *Liunum*.

⁵⁴ Oryg. *Diuinorum*.

⁵⁵ Oryg. *Ephebus*.

Prae reliquis
Non tantum habuit, sed et meruit [...] ⁵⁶.

Zapłac, przechodniu,
Jeśli cenisz cnotę,
Przeczytasz, że umarła.
TU SPOCZYWA
Pochodzący z wielkiego domu ludu z Inflantów ⁵⁷
KASPER DÖNHOF ⁵⁸,
Co do godności w ojczyźnie – wojewoda sieradzki,
Za granicą – księżę Cesarstwa Rzymskiego.
W sprawach Bożych – z wyznania katolik.
W pałacu – najlepszy senator.
Dworzanin. Młodzieniec.
Uroczy co do talentu. Potężny w radzie.
Łaską posuniętego w latach władcy, Zygmunta III,
Bardziej niż inni
Nie tylko cieszył się, lecz i na nią zasłużył.

Przytoczony tekst to jedynie fragment otwierający obszerny utwór. Jakkolwiek epitafium jest rozbudowane, autor wykorzystuje w nim opisaną wcześniej metodę kumulacji treści. Wychodzi od utrwalonej w epigrafice funeralnej apostrofy do przechodnia ⁵⁹, by następnie – wiążąc w jedno postać zmarłego i uosobioną cnotę (*virtus*) – posłużyć się metaforą dla wzmocnienia efektu artystycznego. Tego rodzaju zabiegi były dobrze znane i utrwalone w pisarstwie nagrobnym w epoce, kiedy powstała inskrypcja ⁶⁰. Dalej bez trudu dają się wyróżnić kategorie, które następują po sobie w kolejności: pochodzenie (*gens*), imię (*nomen*), godności (*dignitates*). Przechodząc do dwu kolejnych – religii (*religio*) i władzy (*potestas*) – twórca stosuje charakterystyczny dla funeraliów *genitivus limitationis* ⁶¹. Dwa wyrazy, „dworzanin” i „młodzieniec”, wystarczyły, by odnieść się do sfery

⁵⁶ STAROVOLSCIUS, *Monumenta*, 329-330.

⁵⁷ Dosł. ludu Liwów, czyli mieszkańców krainy o łacińskiej nazwie *Livonia* i niemieckiej *Liffland*. Obecnie jedna z krain na terenie Łotwy, zob. *Livonia*, w Johann Jacob HOFMANN, *Lexicon Universale historiam sacram... chronologiam... geographiam... genealogiam... explanans*, t. II (Lugduni Batavarorum: Apud J. Hackium, C. Boutesteyn, P. Vander, AA et J. Luchtman, 1698), 836.

⁵⁸ Zmarły jest znany w Polsce także jako Kasper lub Kacper Denhoff. Biogram postaci, zob. Wojciech SZYMANOWSKI, *Dykcyonarz biograficzny powszechny [...]* (Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, 1851), 328; Teodor ŻYCHLIŃSKI, *Złota księga szlachty polskiej*, t. XV (Poznań: Jarosław Leitgeber, 1893), 34-37.

⁵⁹ W tym miejscu wykorzystano okres retoryczny. Tego rodzaju rozwiązania wprowadzone od „jeżeli” (*si*) Jerzy Starnawski uznaje na gruncie dorobku epigraficznego za efektowny zabieg pisarski, zob. Jerzy STARNAWSKI, „Premiensiensia w Szymona Starowolskiego Monumenta Sarmatarum”. *Rocznik Przemyski* 45, z. 3(2009), *Literatura i język*: bns.

⁶⁰ Por. NOWASZCZUK, *Miejsca wspólne*, 92-95.

⁶¹ Por. *ibidem*, 96-97.

wychowania (*victus*). Kolejna linia obejmuje zakres, który Ciceron opisuje jako przymioty umysłu (*data animo*) i rady (*consilia*)⁶². Zwieńczenie stanowi odwołanie do zasług zmarłego (*merita*). Ich charakterystykę pisarz wiąże z typowym w utworach nagrobnych motywem zażyłości zmarłego z panującym władcą⁶³.

UPODOBANIA PISARSKIE

W obu przywołanych utworach daje się dostrzec tendencja do wykorzystania maksymalnie obfitego zasobu elementów charakterystyki postaci. Amplifikacja w tym przypadku nie polega na szerokim rozwijaniu motywu, lecz na nagromadzeniu wątków afirmujących postać zmarłego⁶⁴. Podobne tendencje dostrzeżono w badaniach dotyczących twórczości epigraficznej wyrażonej mową wiązaną. Jakkolwiek ze względu na specyfikę tekstów poetyzowanych stosuje się tam większą wylewność w opracowaniu poszczególnych kategorii zakorzenionych w *loci a persona*, zarówno w sposobie opracowania jak i frazeologii widać także tendencję do kumulacji treści i posługiwania się utrwalonymi w literaturze sformułowaniami⁶⁵. Jak zaznaczają Jerzy Kolendo i Jerzy Żelazowski, podobne zjawisko ma miejsce już w antycznych napisach nagrobnych. Liczne potwierdzenia w zachowanych zabytkach skłaniają niektórych badaczy do przekonania, że w starożytności mogły istnieć wzorniki czy też zbiory formuł przeznaczonych do wykorzystania w epitafiach⁶⁶. Traktat Claude'a-François Menestriera uzmysławia, że podobieństwa w obrębie inskrypcji, a przynajmniej w zasobach napisów nowożytnych, mogą wynikać nie tyle z przepisywania fraz, co z naśladowania zastanego dorobku epigraficznego. Autor zachęca pisarzy, by posiłkowali się dorobkiem starożytnym. Odsyła również do najlepszych barokowych opracowań teoretycznych i zbiorów elogiów mistrzów tej formy, jak choćby Emmanuela Thesaura, Piotra Labbeego czy Antonio Juglarisa⁶⁷.

⁶² Uwydatnienie zalet talentu (*ingenium*) to stały motyw w twórczości funeralnej, zob. ibidem, 62-67.

⁶³ Por. ibidem, 31-34.

⁶⁴ Podobne rozwiązania znaleźć można w wielu innych epitafiach zbioru Starowolskiego, zwłaszcza w nagrobkach dedykowanych panującym. Dla przykładu, większość inskrypcji z katedry wawelskiej poczynawszy od czasów króla Jana Olbrachta opiera się na schemacie *loci a persona*, por. STAROVOLSCIUS, *Monumenta Sarmatarum*, 3-17. To samo można stwierdzić o nagrobkach pochodzących z Poznania, zwłaszcza o tych, które zachowują w opracowaniu krakowskiego kanonika formę elogium, por. ibidem, 441-474.

⁶⁵ Por. NOWASZCZUK, *Wierszowane*, 38-39.

⁶⁶ KOLENDO, ŻELAZOWSKI, BUNSCH, *Teksty*, 27-28.

⁶⁷ MENESTRIER, *Des Decorations Funebres*, 235-236.

Związki między retorycznymi regułami dowodzenia a twórczością epigraficzną wymagają opracowania na podstawie szerszego materiału ilustracyjnego. Już na wstępie poszukiwań widać jednak zaskakujące analogie. Uwagę zwraca zwłaszcza preferencja do gromadzenia informacji powiązanych z wieloma *loci a persona*. Treści są uporządkowane w naturalny sposób, wskazany zresztą przez teoretyków gatunku. Charakterystyki postaci zostają uzupełnione o elementy dodatkowe, jak abrewiacje wstępne, sentencje, dane dotyczące roku śmierci oraz informacje o fundatorach. Co istotne, przedstawienie postaci zmarłego zajmuje zawsze centralne miejsce w zachowanych tekstach. Autorzy, wykorzystując w opisach zbliżoną frazeologię, jasno sygnalizują, do których toposów nawiązują. Niekiedy przyjmuje to postać katalogów, jak w dwu przedstawionych przykładach. Kiedy indziej jest sygnalizowane odpowiednimi sformułowaniami w tekście nagrobnym⁶⁸. Zbieżność metodyki pisarskiej stosowanej w rozproszonych utworach jest nie tylko widoczna, lecz wręcz narzucająca się. Można ją uznać za znak małej kreatywności twórców i pewnego skostnienia formy. Powszechność stosowania przekonuje jednak, że w jakiejś mierze odpowiadała na upodobania estetyczne epoki. Co więcej, starania poetów i pisarzy do zawarcia w utworach maksymalnie wielu informacji dotyczących postaci zmarłego stanowi dobrodziejstwo dla dzisiejszych badaczy, zwłaszcza dla historyków. Życiorysy wielu osób znamy bowiem obecnie jedynie dzięki danym, jakie znalazły się w napisach nagrobnych.

BIBLIOGRAFIA

- [INCERTUS AUCTOR]. „Incerti auctoris tractatus de adtributis personae et negotio (siue Commentarius in Ciceronis de Inventionem)”. W *Rhetores Latini minores*, ed. Carl Halm, 305-310. Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri, 1863.
- ALCUINUS Flaccus Albinus. *Dialogus de rhetorica et virtutibus*. W *Patrologiae cursus completus* (PL), red. Jacques-Paul Migne, t. CI, szp. 919-950. Parisiis: Ex Typis J.-P. Migne, 1863.
- AUGUSTINUS Aurelius. *Principia rhetorices*. W *Patrologiae cursus completus* (PL), red. Jacques-Paul Migne, t. XXXII, szp. 1439-1448. Parisiis: Ex Typis Catholicis Migne, 1841.
- BALBÍN, Bohuslav. *Verisimilia humaniorum disciplinarum*. Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandea, 1666.
- BOETHIUS Anicius Manlius Severinus. *De differentiis topicis libri quattuor*. W *Patrologiae cursus completus* (PL), red. Jacques-Paul Migne, t. LXIV, szp. 1174-1216. Parisiis: Ex Typis Jacques-Paul Migne, 1847.

⁶⁸ Przykładem tego rodzaju opracowania może być inskrypcja dla Wojciecha Grochowskiego, jaka znajdowała się niegdyś w katedrze w Przemyślu, zob. [...] *Generosus D. D. Albertus a Grochowce Grochowski*, w STAROVOLSCIUS, *Monumenta Sarmatarum*, 585.

- CALLIMACHUS, Philippus [Buonaccorsi, Filippo]. *Rhetorica*, edidit Casimirus Felix Kumaniecki. Varsaviae: Auctarium Maeandream, 1950.
- CAUSSIN, Nicolas. *De eloquentia sacra et humana libri XVI*. Parisiis: Apud I. Libert, 1643.
- CICERO Marcus Tullius. „O wynalezieniu retorycznym”. W *Marek Tulliusz Cyceon: Dzieła*. Tłumaczył Erazm Rykaczewski. T. VIII, cz. 2. Poznań: Xiegarnia luxemburska, 1879.
- CICERO, Marcus Tullius. *O inwencji retorycznej / De inventione*. Tłumaczyła Karolina Ekes, wstęp Bartosz Awianowicz. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2013.
- CORREA, Thommaso. *De toto eo poematis genere, quod epigramma vulgo dicitur*. Venetiis: Ex officina F. Ziletti, 1569.
- Helikon Sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej*. Wybór tekstów, wstęp i komentarz André de Vinzenz, opracował Marian Malicki, ilustracje wybrał Juliusz Chrościcki. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989.
- DU CYGNE, Martin. *Ars rhetorica*. Sylvaeducis: Apud J. a Turnhout, 1677.
- DYCK, Joachim. *Ticht-Kunst. Deutsche Barockpoetik und rhetorische Tradition*. Bad Homburg vor der Höhe–Berlin–Zürich: Gehlen, 1969.
- ERASMUS ROTERODAMUS Desiderius. *De copia verborum libri duo. In usum scholae Paulinae*. Londini: Imprimebat J.F. Dove, Venenunt apud G. et W.B. Whittaker, 1823.
- FABER, Basilius. *Thesaurus eruditionis scholasticae*. Lipsiae et Francofurti: Sumptibus Haeredum Schürerio-Gözianorum et J. Fritschii, 1672.
- GESNERUS, Iohannes Matthias. *Novus linguae et eruditionis Romanae thesaurus*. T. I. Lipsiae: Impensis C. Fritschii viduae et B. Chr. Breitkopfii, 1749.
- HERMOGENES. „Wstępne ćwiczenia retoryczne. Προγυμνάσματα [Progymnasmata]”. W *Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie*. Opracowanie, tłumaczenie, komentarz Henryk Podbielski, 59-82. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2013.
- HOFMANN, Johann Jacob. *Lexicon Universale historiam sacram... chronologiam... geographiam... genealogiam... explanans*. T. II. Lugduni Batavaroum: Apud J. Hackium, C. Boutesteyn, P. Vander, AA et J. Luchtmans, 1698.
- KIRSCH, Adam Friedrich. *Abundantissimum cornucopiae linguae Latinae et Germanicae selectum*. Pars Latino-Germanica. Lipsiae: Sumtu Engelharti Beniaminis Svikertii, 1774.
- KOLENDO, Jerzy, Jerzy ŻELAZOWSKI, Eryk BUNSCH. *Teksty i pomniki. Zarys epigrafiki łacińskiej okresu Cesarstwa Rzymskiego*. Warszawa: Ośrodek Badań Archeologicznych-Novae, 2003.
- KREBS, Johann Philipp. *Antibarbarus der Lateinischen Sprache*. Frankfurt am Main: Verlag Ludwig Brönnner, 1837.
- LAUSBERG, Heinrich. *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*. Opracował i tłumaczył Albert Gorzkowski. Bydgoszcz: Homini, 2002.
- LICHAŃSKI, Jakub Zdzisław. *Retoryka. Od renesansu do współczesności – tradycja i innowacja*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2000.
- MELANCHTON, Philippus. „Compendiaria dialecticis ratio”. W *Corpus reformatorum* 20. Opracował Carolus Gotlieb Bretschneiderus, edidit Henricus Ernestus Bindseil, 709-764. Brunsvigae: Apud C.A. Schwetschke et filium, 1854.
- MENESTRIER, Claude-François. *Des Decorations Funebres*. Paris: Chez R.J.B. De La Caille, 1684.
- MILEWSKA-WAZBINSKA, Barbara. *Ars epitaphica. Z problematyki łacińskojęzycznych wierszy nagrobnych*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2006.

- NOLTENIUS, Johannes Fridericus. *Lexicon Latinae linguae antibarbarum*. Lipsiae et Helmstadii: Apud Christian Frideric Weygand, 1744.
- NOWASZCZUK, Jarosław. *Miejsca wspólne łacińskich epitafiów epoki renesansu*. Szczecin: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007.
- NOWASZCZUK, Jarosław. *Wierszowane epitafia łacińskie w Polsce epoki renesansu. Kompozycja. Antologia utworów*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2009.
- PERZANOWSKI, Zbigniew, red. Zenon PIECH, wstęp i komentarz. *Corpus Inscriptionum Poloniae*. T. VIII (Województwo Krakowskie), z. 2 (Bazylika Mariacka w Krakowie). Kraków: Dom Wydawniczy PWN, 1987.
- PLEZIA, Marian, red. *Słownik łacińsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- PONTANUS, Iacobus. *Poeticarum institutionum libri tres*. Ingolstadii: Ex typographia D. Sartorii, 1594.
- SKWARA, Marek. *O dowodzeniu retorycznym w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII wieku*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe US, 1999.
- SOARES, Cyprianus [K. Cipriano]. *De arte rhetorica libri tres*. Conimbricæ: Ex typographia in Collegio Artium Societatis Iesu, 1710.
- SONDEL, Janusz. *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*. Kraków: Universitas, 1997.
- STARNAWSKI, Jerzy. „Premisliensia w Szymona Starowolskiego Monumenta Sarmatarum”. *Rocznik Przemyski* 45, z. 3(2009), *Literatura i język*: 47-75.
- STAROVOLSCIUS, Simon. *Monumenta Sarmatarum*. Cracoviae: In Officina Viduae et Haeredum F. Caesarii, 1655.
- SZYMANOWSKI, Wojciech. *Dykcjonarz biograficzny powszechny*. Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, 1851.
- TOSI, Renzo. *Dizionario delle sentenze latine e greche*. Milano: BUR Biblioteca Univ. Rizzoli, 2003.
- TREBELLUS, Theodosius, *Latinae linguae universae promptuarium*. T. I. Basileae: Per Ioan. Oporinum et Rob. Winther, 1545.
- VERANI, Gaetano Felice. *Pantheon argutae elocutionis*. T. II. Augustae Vindelicorum et Francofurti: Sumptibus J.C. Bencard, 1712.
- VICTOR, Gaius Julius. „Ars rhetorica”. W *Rhetores Latini minores*, edidit Carl Halm, 371-448. Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri, 1863.
- VON MOOS, Peter. *Consolatio. Studien zur mittellateinischen Trostliteratur über den Tod und zum Problem der christlichen Trauer*. T. II (Testimonienband). München: W. Fink, 1972.
- VOVELLE, Michel. *Śmierć w cywilizacji Zachodu: od roku 1300 po współczesność*. Przełożyli Tomasz Swoboda, Maryna Ochab, Magdalena Sawiczewska-Lorkowska, Diana Senczyszyn. Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, 2004.
- WEISE, Christian. *De poesi hodiernorum politicorum sive de argutis inscriptionibus libri II*. Weissenfelse: Excudebat J. Brühl, 1678.
- WORPITZ, Georg. *Clara et praeclara methodus parandae eloquentiae: secundum doctrinam et praecepta Cypriani Soarii e Societate Jesu... accommodata... et selecta...* Coloniae Agrippinae: Sumptibus E.Th. Kinchii, 1700.
- ŻYCHLIŃSKI, Teodor. *Złota księga szlachty polskiej*. T. XV. Poznań: Jarosław Leitgeber, 1893.

KLASYCZNA ARGUMENTACJA *A PERSONA*
W INSKRYPCJACH NAGROBNYCH CZASÓW NOWOŻYTNYCH

Streszczenie

Starożytni znawcy dziedziny retoryki formułowali katalogi *loci a persona*, czyli wypisy okoliczności (*circumstantiae*) albo atrybutów (*attributa*) dotyczących opisywanej postaci. Niektórzy z nich, jak Marek Fabiusz Kwintyliusz, doceniali znaczenie tych *loci* jako *sedes argumentorum*, czyli źródeł, którymi można posłużyć się w zakresie dowodzenia. Kategorie, które wyszczególnili antyczni uczeni są w wysokim stopniu zbieżne z tymi, jakie w charakterystyce postaci zmarłego, a przez to w strukturze inskrypcji nagrobnych wyodrębnili nowożytni teoretycy tej formy pisarstwa, jak choćby Thomas Correa, Jacobus Pontanus, Gaetano Felice Verani. Jak przekonuje wywód Christiana Weisse w dziele *De poesi hodiernorum politicorum sive de argutis inscriptionibus libri II*, koincydencja nie jest przypadkowa. Uczony stwierdza wprost, że w tworzeniu napisów nagrobnych można wykorzystać topikę retoryczną z zakresu przyporządkowanego osobie (*a persona*). Twierdzenia badaczy gatunku znajdują potwierdzenia w zachowanym dorobku epigraficznym. Wysiłki pisarzy zmierzały ku temu, by jak najwięcej odnieść się do maksymalnej ilości *loci a persona*. Jak pokazano na przykładzie, tendencja do amplifikacji poprzez *congeries*, nie wiązała się z wielkością płyty nagrobnej i kosztami jej wykonania, lecz wynikała z upodobań estetycznych epoki.

Słowa kluczowe: Kompozycja inskrypcji nagrobnych; struktura epitafiów; aplikowanie *loci a persona* w twórczości funeralnej; zasady tworzenia napisów nagrobnych.

THE ANTIQUE ARGUMENTATION *A PERSONA*
IN INSCRIPTIONS ON MODERN GRAVESTONES

Summary

Antique rhetoricians produced *loci a persona* directories, i.e. lists of circumstances (*circumstantiae*) or attributes (*attributa*) relating to the person being described. Some of them, such as Marcus Fabius Quintilianus, valued the importance of these *loci* as *sedes argumentorum*, i.e. sources that can be referred to for arguments. The categories identified by the antique scholars are largely consistent with those identified in the descriptions of the dead, and thus in the structure of gravestone inscriptions, by modern researchers studying this form of writing, including Thomas Correa, Jacobus Pontanus, Gaetano Felice Verani, to mention only a few. In his work entitled *De poesi hodiernorum politicorum sive de argutis inscriptionibus libri II*, Christian Weisse argues that this coincidence is not accidental. This scholar points out clearly that rhetoric topics can be used for a persona epigraphic inscriptions. The assertions made by epigraph researchers are reflected in the preserved epigraphs. The writers made efforts to refer, as concisely as possible, to the largest possible number of *loci a persona*. An example shows that the tendency towards amplification through *congeries* was not linked with the size of the gravestone or the cost of making it, but was a result of the aesthetic preferences of the time.

Key words: Composition of gravestone inscriptions; structure of epitaphs; application of *loci a persona* in funeral writings; the rules for creating gravestone inscriptions.